

ВИДИМИТЕ ПЛОДОВЕ НА НЕВИДИМАТА ШКОЛА

Андрей Ташев

Българска академия на науките
Институт по литература

На 28, 29 и 30 ноември 2012 г. в Новата конферентна зала на Софийския университет се проведе Националната научна конференция „Изпълзващият се предмет на литературознанието. Невидимата школа: Мирослав Янакиев, Никола Георгиев, Радосвет Коларов“. Организатори на форума бяха направлението по Теория на литературата към Института за литература при БАН, катедра Теория и история на литературата в СУ „Св. Климент Охридски“ и Културният център към СУ.

Още със заглавието си конференцията провокира и поставя интерпретатора пред сериозно изпитание. Имаме ли основание да говорим за школа в българското литературознание? И как да тълкуваме оксиморона „невидима школа“? Оксиморон, защото наличието на школа в традиционния смисъл на думата предполага и дори изисква „видими“ маркери на институционализация, като манифести, тезиси, издания, пространствени центрове. А в работата на Мирослав Янакиев (1923–1998), Никола Георгиев (1937) и Радосвет Коларов (1942) такива маркери категорично отсъстват. Близостта в работата на тримата филолози е очевидна. Те задават една от тенденциите в българското литературознание, която, поради липса на по-подходящ термин, обикновено определяме като „структуралистка“. Цели поколения филолози ги наричат свои учители. Но достатъчно ли е това, за да ги определим като създатели на школа? И още, ако все пак приемем съществуването на такава „невидима школа“, по какви критерии да оценяваме нейната значимост?

Както ще се види и от прегледа по-долу, всички доклади на конференцията взеха отношение по повечето от тези въпроси, било то явно или имплицитно изразено, подкрепящо едната или другата теза. Тук ще се опитаме да отговорим на последното питане. Според прагматизма на американския философ Чарлс Сандърс Пърс значението на даден обект, идея или на който и да е феномен е не в самия него, а в ефектите, които той предизвиква. По-точно, тези ефекти са неговото значение. Това важи в пълна степен и за учените и школите в хуманитаристиката. Значението, а оттам и значимостта им, се определят не от работата им сама по себе си, а от приложимостта на въведените от тях понятия, идеи и анализи, от студентите, които са вдъхновили, от отзвук, който са предизвикали в културните и обществените среди – изобщо, от всичко онова, което обикновено назоваваме с думата „влияние“. Или, казано библейски-алегорично: „По плодовете ще ги познаете“.

От тази гледна точка проведената конференция заема централно място в осмисляне на ролята на тримата филолози в българската наука, защото изпълнява двойна функция. От една страна, представените в нея доклади ясно очертаха (без обаче да изчерпят напълно) огромното влияние, което М. Янакиев, Н. Георгиев и Р. Коларов са упражнили и продължават да упражняват в родното литературознание. От друга страна, темата на всеки от докладите беше директно изведена от концепциите, подходите и анализите на тримата учени. Въвличайки за пореден път идеите им в истинско научно обращение, конференцията се превърна и в един от най-силните ефекти на „невидимата школа“ и следователно – в част от значението ѝ.

Конференцията бе замислена не като юбилейна (въпреки юбилейните годишнини на Н. Георгиев и Р. Коларов), а като работна, и успя да удържи този режим от първото до последното изказване. Тя напълно оправда и определението „национална“. През трите конферентни дни бяха представени над 30 доклада на изследователи от всички големи научни центрове в България. Взеха участие колеги от различни поколения, които представиха изключително пъстра палитра от текстове, научни проблеми и подходи. Въпреки това ясно се откритоа три ядра, около които бяха организирани докладите:

- Лично – осмисляне на работата на М. Янакиев, Н. Георгиев и Р. Коларов през личния опит на докладчиците.

- Метатеоретично – заемане на надредна позиция спрямо работата на тримата учени или спрямо определени аспекти от нея.

- Приложно – използване на техни анализи, концепции или понятия, с помощта на които се изпълняват и решават изследователски задачи.

Към първата група се отнасят докладите на Цветанка Хубенова, Александър Кьосев, Михаил Неделчев и Йордан Ефтимов, но лични спомени, свързани с фокусните учени на конференцията разказаха почти всички участници.

В доклада си **„Видимата школа на личността“** Цветанка Хубенова (СУ) обрисова завладяващ и емоционален творчески портрет на тримата големи изследователи. Доклада си **„За четенето: лично и теоретично“** Александър Кьосев (СУ) определи като „история на едно от разклоненията на „невидимата школа“, имайки предвид себе си. Кьосев представи фрагменти от научната си автобиография с оглед на мястото и ролята на Н. Георгиев и Р. Коларов в нея. Същият фрагментарно-мемоарен подход използва и Михаил Неделчев (НБУ) в текста си **„Школите – видими и невидими, реални и въобразени. Ескиз към литературоведски мемоари“**. Той представи пред аудиторията изключително интересни лични спомени и впечатления от общуването си с Н. Георгиев в контекста на комунистическия режим. Йордан Ефтимов (НБУ) бе озаглавил доклада си **„В художествения свят на романа „Хоро“ и антропологическият обрат в края на 80-те“**. Той акцентира върху обратите, в които тримата фокусни учени на конференцията са участвали, и най-вече върху т.нар. от Ефтимов „антропологически обрат“, дефиниран като „въвеждане на културната и обществената ситуация като тема в литературознанието“.

Извън официално обявената програма се изказа **Иван Добрев (СУ)** – ученик на М. Янакиев, състудент на Н. Георгиев и преподавател на Р. Коларов. Неговите думи хвърлят мост между първата и втората група доклади. След като разказа малко известни факти от кариерата на М. Янакиев, той обърна внимание на някои новаторски идеи на своя учител, като тази за изучаване на процесите, протичащи в мозъка, чрез текстологичен анализ на редакциите на даден текст и идеята му за обучение на децата чрез обемни обекти.

Втората група разработки включва както по-общи наблюдения над трудовете на тримата филолози от различни гледни точки, така и анализи на конкретни понятия.

В доклада си **„Три лица на литературоведското безпокойство“** **Миряна Янакиева (БАН)** изведе на преден план една от общите черти на М. Янакиев, Н. Георгиев и Р. Коларов – разбирането им, че филологическото поприще е съпроводено с множество безпокойства. Без да претендира за изчерпателност, авторката разграничи три основни типа тревоги: когато смисълът и социалната значимост на дисциплината не са поставени под съмнение; тревоги, съпровождащи усъмняването в този смисъл; тревоги от неуловимостта на предмета на дисциплината. За разлика от разработката на Миряна Янакиева, докладът на **Амелия Личева (СУ)**, озаглавен **„Фигурата на учителя“**, разгледа школата през личното. Личева очерта образа на учителя (в широк смисъл, като синоним на „интелектуалец“) такъв, какъвто трябва да бъде, и такъв, какъвто е според текстове на Н. Георгиев и Р. Коларов. Образ, който след това бе наложен върху самите тях, доколкото те не само разсъждават върху фигурата на учителя, но и са учители. **Калина Захова (БАН)** представи текст с интригуващото заглавие **„Невидимата школа: импакт фактор и литературоведски реактор“**. В него тя видя значението на тримата учени в двете посоки, зададени в заглавието на доклада. От една страна, М. Янакиев, Н. Георгиев и Р. Коларов имат най-висок импакт фактор в българската хуманитаристика не толкова заради огромния брой позовавания на техните трудове, колкото заради силното влияние, което са оказали върху мисленето на цели поколения филолози. От друга страна, тримата събуждат потенциала у много изследователи и така произвеждат литературоведска енергия, без обаче да възпроизвеждат себе си. Докладът на **Елка Димитрова (БАН)** **„Предисторията като апория и етос“** представи задълбочен прочит на подхода на Н. Георгиев към литературата и литературната наука.

Част от докладите в тази група поставиха идеите на М. Янакиев, Н. Георгиев и Р. Коларов в по-широк контекст на фундаментални за хуманитаристиката питання. В доклада си **„Изпълзващите се предмети и литературоведът в сянка“** **Магдалена Костова-Панайотова (ЮЗУ)** представи размисли по въпроса за мисията на хуманитарните науки и мястото на литературознанието в това „поле, състоящо се от зевове и промеждутъци между една изпълзваща се рефлексивност“, умело влияйки работата на тримата учени, станали повод за конференцията. Към проблемите на методологията в известната статия на Н. Георгиев насочи докладът на **Ирен**

Александрова (СУ) „Пресичане на херменевтичния кръг“. Има ли литературознанието свой предмет или в литературоведските изследвания винаги става дума за нещо недефинируемо, което поражда непрекъснато преразглеждане и усъмняване в наличието му? Този фундаментален въпрос постави **Виктория Кирилова (СУ)** в доклада си **„Изплъзващият се предмет на литературознанието“**.

Най-дискутирани от понятията на тримата учени бяха „трансмодална идея“ (Р. Коларов) и „надредно литературознание“ (Н. Георгиев), но бяха представени дълбочени изследвания и на други проблеми. Разработката на **Дарин Тенев (СУ) „Авторът тук: между скритото несъгласие и невидимата промяна“** предложи реконструкция на едно теоретично преобразование, отнасящо се до завръщането на автора в литературоведския дискурс. За целта Тенев изследва привидното противоречие между Н. Георгиев и Р. Коларов по отношение на релевантността на биографичните факти на автора за анализа на творбите му. Завръщането на автора в последната книга на Р. Коларов („Повторение и сътворение: поетика на автортекстуалността“) е видяно не като скрито несъгласие и имплицитна критика към Н. Георгиев, а като разгръщане на нещо, заложено у самия Георгиев. **Еньо Стоянов (СУ)** продължи съпоставителната линия, зададена от Д. Тенев. В доклада си **„Статусът на идеята – литературоведска и трансмодална“** той предложи сравнение между проектите на Н. Георгиев в „Тревожно литературознание“ и Р. Коларов в „Повторение и сътворение“ от гледна точка на понятията „литературоведска идея“ (при Георгиев) и „трансмодална идея“ (при Коларов). Описването на статута на тези две идеи в съпоставителен режим показва много общи черти, но и съществени различия между тях. „Трансмодалната идея“ бе в центъра и на доклада на **Боян Манчев (СУ) „Мислещата литература. Трансмодална идея, потенциалност и сътворяване“**. Той предложи изненадващ прочит на книгата на Р. Коларов „Повторение и сътворение“ като завръщане към теорията на немските романтици. Разработката на **Мария Калинова (СУ) „Невидимата матрица: двойната сцена на сътворението“** пък се фокусира върху понятието „матрица“ и неговата свързаност с проблема за сътворяването при Р. Коларов. От една страна, матрицата е *невидима* в творбата (в смисъл на „изтласкана“), а от друга страна, в текста тя е заместена от нейни *двойници*. Появата на ново произведение е видяна като следствие от трансформация на самата матрица. А **Камелия Спасова (СУ)** в доклада си **„Двете сцени: сцена в сцената“** интерпретира „надредното литературознание“ (термин на Н. Георгиев) през метафората за „пиеса в пиесата“.

Към метатеоретичната група могат да се причислят още няколко текста. Докладът на **Дечка Чавдарова (ШУ) „(Не)проблематичната свързаност на Гоголевия текст през българския прочит (Никола Георгиев и Радосвет Коларов)“** представи основните тенденции в съвременното руско гоголеведение и мястото на трактовките на Н. Георгиев и Р. Коларов в този контекст. Чрез отношението между двама големи изследователи, анализирано в текста на **Рая Кунчева (БАН) „В. Бенямин за художествената творба в аспекта на неговата критика на Ф.**

Гундолф“, авторката успя да покаже, че иманентният подход (който М. Янакиев, Н. Георгиев и Р. Коларов предпочитат и практикуват) защитава упражняващите го от митологизации и култове и ги съхранява в полето на вечното търсене. А в **„Икономическото измерение на литературоведските школи“ Тодор Христов (СУ)** проследи превръщането на новия историзъм в школа и потърси причините за това във възникването на един особен режим на потенциалната стойност.

Третата група доклади също респектира с качеството и разнообразието на предложените разработки. В доклада си **„Смяната на методологията означава ли и смяна на обекта?“ Александър Панов (БАН)** съпостави четири методологически подхода към повестта „Гераците“ от Елин Пелин (един от които бе христоматийният анализ на Н. Георгиев „Жанр и смисъл в повестта „Гераците“) и стигна до извода, че всеки метод конструира свой обект, различен от останалите. В текста си **„Литературата – кодът на имплицитното (себе)познание“ Миглена Ходжева (БАН)** предложи нов подход към поетическите текстове, основан на когнитивната психология и целящ да разкрие скритите закономерности в организацията им. Опирайки се на „трансмодалната идея“, анализирана от Р. Коларов в книгата му „Повторение и сътворение“, докладът на **Миглена Николчина (СУ) „Надредност и трансмодалност: учение за трансподобието“** маркира връзките и трансформациите, които формират диалоговото поле на българското литературознание. В доклада си **„Мълчанието в литературата – форми, употреби и функционалност“ Петя Абрашева (БАН)** изследва този феномен, вземайки за отправна точка статията на Н. Георгиев „Вик и мълчание в лириката на Ботев“. А текстът на Р. Коларов „Теоретическо отклонение за колебанието“ от книгата му „Повторение и сътворение“ бе използван като основа за проблематизиране на отношението между мълчание, колебание и свобода в литературата. В **„Жанр и „виртуален контекст“ Ренета Божанкова (СУ)** направи преглед на актуалните жанрови теории, за да очертае жанровата картина на дигиталната литература. За изходна точка бе използвана статията на Н. Георгиев „Жанр, херменевтика и един прочит на „Хаджи Димитър“ и неговото настояване за „напрегнат подход към жанра“.

Голям брой доклади предложиха анализи на конкретни литературни творби, използвайки трудове на М. Янакиев, Н. Георгиев и Р. Коларов. **Николай Гочев (СУ)** прочете доклад на тема **„Книги за българския народ (1897–1991)“** – артистично народопсихологическо есе върху „Книга за българския народ“ от Стоян Михайловски, провокирано от сборника статии на Никола Георгиев „Нова книга за българския народ“. Текстът даде отговор и на въпросите: какъв тип интелектуалец е Ст. Михайловски и какви са причините за неговата изолираност в историята на българската литература и публицистика? В доклада си **„The Usylessly unreadable blue book of Eccles“**. **Фигурата на твореца между автотекстуалността и мълчаливия диалог с романтизма“ Божана Филипова (СУ)** показва конструирането на фигурата на твореца при Джойс, използвайки понятията „автотекстуалност“ (Р. Коларов) и „мълчалив диалог“ (Н. Георгиев). А в **„Авторефлексия**

чрез „автополемика“ – свобода и подчиненост на интерпретатора“ Катерина Кокинова (СУ) обърна внимание на проявите на автополемика (по термина на Р. Коларов) в романите „Фердидурке“ на Витолд Гомбрович и „Лолита“ на Владимир Набоков и последиците от авторефлексивното поведение на двамата автори. С автотекстуалността бе свързан и докладът на Сирма Данова (СУ) „Автопародия и контекстуализация при Пенчо Славейков“. Той бе посветен на един конкретен случай на автопародия в творчеството на Пенчо Славейков. Детайлният анализ на този пример показва, че автопародията се свежда не само до текста, а и до контекста, в който се появява дадена творба. Опирайки се на анализа на Н. Георгиев и на други изследователи, в доклада си „Опити за нови прочити на стихотворението „Хаджи Димитър“ на Христо Ботев“ Гергана Златкова (СУ) предложи нови посоки за интерпретация на Ботевата балада. Заедно с това тя оспори тезата, че няма математическо обяснение на някои стихове на „Хаджи Димитър“. В доклада си „Звукът на Тихата победа. Мълчаливите промени в последното Дебеляново стихотворение“ Иван Русков (ПУ) проследи множеството премоделирания, на които е подложена последната публикувана Дебелянова творба от 1916 г. (когато е отпечатана за пръв път) до наши дни.

Концепции на Н. Георгиев и Р. Коларов бяха използвани за анализ не само на литературни текстове, но и на произведения на други изкуства. В „Ефектът на „остранението“: творчеството и машините“ Галина Георгиева (БАН) предложи опит за съпоставка между интертекстуалността в литературата и монтажа в киното, използвайки като изходна точка възгледите на Р. Коларов за отношението между машината и творчеството. А в доклада си „Цитиращият човек в съвременното визуално изкуство“ Катерина Костадинова (НХА) успешно приложи концепции от книгата „Цитиращият човек в художествената литература“ от Н. Георгиев при интерпретацията на текстови присъствия в две творби на съвременното българско визуално изкуство.

Връщайки се към началото на изложението, можем да заключим, че въпреки многото „за“ и „против“, конференцията не даде категоричен отговор на въпроса: има ли школа в българската литературна наука? Не това беше и нейната цел. Но тя ясно показва две важни особености на съвременното ни литературознание. Първо, че то е дорасло до необходимостта от авторефлексия, от обръщане към собственото си дело през годините, за да го обобщи и осмисли. И второ, както отбеляза и Р. Коларов в края на конференцията, идеята за „невидимата школа“ изведе на преден план гледището на колегията по общност, въпреки индивидуалистичната природа на българина. Копнеж по общност, който бе удовлетворен, поне през трите дни на конференцията.

Assist. Prof. Andrey Tashev, PhD
Institute for Literature, BAS
Sofia, 52 Shipchenski prohod Blvd., bl. 17, fl. 7–8
Tel.: 02 979 29 90; Tel./Fax: 02 971 70 56
and_tashev@abv.bg